

Paasvuren

De beschrijving van het verschijnsel paasvuren valt uiteen in drie gedeelten. Als eerste zal de geschiedenis van deze vorm van immaterieel erfgoed worden besproken. Hierdoor wordt inzicht verkregen in de manier waarop het paasvuur zich door de eeuwen heen als traditie heeft kunnen handhaven. Vervolgens worden de huidige verschijningsvormen van het paasvuur besproken, gevolgd door de mogelijkheden die de traditie biedt voor het ontwikkelen van toeristische activiteiten. Als laatste volgen de conclusies.

Historische ontwikkeling van paasvuren

Het paasvuur behoort tot de Europese jaarvuren; vuren die op een min of meer vast tijdstip in het jaar worden ontstoken. Andere typen zijn het meivuur, het Sint Jansvuur (midzomervuur) en het Sint Martinusvuur. Opvallend is dat elk type vuur zijn eigen verspreidingsgebied heeft. Zeker in het verleden waren de grenzen tussen de verschillende vuurgebieden duidelijk af te bakenen (Freudenthal, 1930). Paasvuren zijn met name te vinden in noord Duitsland, noordoost en oost Nederland, delen van Beieren, zuidoost Oostenrijk en gebieden in zuid Zweden (interview dhr. Tuttel, 2005).

De voor-christelijke of heidense betekenis van paasvuren was het beëindigen van de winter, waarbij het vuur bedoeld was om de donkere dagen voorgoed te verdrijven (Vos, 1940). Een andere verklaring is dat met het vuur voorspoed voor het komende groeiseizoen gevraagd wordt. De reden dat het paasvuur vaak op een heuvel of andere verhoging wordt aangelegd zou te maken hebben met het geloof dat het licht, de rook of de as van het vuur, zover als deze reikte, de velden vruchtbaar zou maken. Ditzelfde is de reden voor het vroeger wijdverbreide gebruik om brandende wielen van de heuvels af te rollen (zie figuur 1).

Christelijke verklaringen voor het paasvuur dragen deze elementen in zich, maar geven als reden het betuigen van dankbaarheid voor de opstanding van Jezus en de overwinning op de dood (Freudenthal, 1930). Op de plaats van het paasvuur zou in vroeger tijden soms een heiligdom voor de Germaanse godin Ostara hebben gestaan. Na de bekering tot het christendom zouden de heiligdommen vernield zijn, maar de traditie van het vuurbranden zou zijn blijven bestaan (Dechenverein Lügde, 2005). Er is geen vaste dag waarop het vuur wordt ontbrandt; dit kan zowel op Eerste als op Tweede Paasdag gebeuren.

Figuur 1 De *Osterräderlauf* in Lügde

Het paasgebruik om brandende wielen van heuvels af te laten rollen was vroeger wijdverbreid. Tegenwoordig wordt dit spectaculaire gebruik alleen nog in twee Duitse stadjes in ere gehouden. Links bovenop de heuvel is het 'gewone' paasvuur te zien.
bron: Dechenverein Lügde, 2005

Het opbouwen en branden van de paasvuren was omgeven door allerlei traditionele gebruiken en rituelen; per plek had men zijn eigen gebruiken (interview dhr. Tuttel, 2005).

Het selecteren en naar de vuurplek brengen van de boom die de basis van het vuur zou vormen was vaak al een feest op zich. Daarna trok men het bos in om allerlei brandbaar materiaal te zoeken. In andere gebieden verzamelde men alles wat in de afgelopen winter nutteloos was geworden. In sommige streken dacht men dat de kracht van het vuur sterker zou zijn wanneer alle te verbranden zaken gestolen waren (Freudenthal, 1930). Wanneer het vuur niet wou branden betekende dit een slecht jaar en er werd dan ook alles aan gedaan om er

voor te zorgen dat het vuur hoe dan ook zou branden. De afwerking van het paasvuur kreeg behalve een functioneel ook een esthetisch doel (interview dhr. Tuttel, 2005). Er ontstond een concurrentiestrijd tussen de verschillende dorpen: hoe hoger, mooier of beter het vuur brandde, hoe sterker de aan het vuur toegeschreven krachten. Wanneer de paasbult van een naburig dorp voortijdig in de brand gezet kon worden betekende dit een vernedering voor de bewoners van dat dorp, en een slecht landbouwjaar. Niet zelden vielen bij pogingen tot vroegtijdige ontsteking gewonden en zelfs doden (Freudenthal, 1930).

Het laten ontbranden van het vuur is een eretaak voor bestuurders, de dominee, priester of de landeigenaar. Vaak werd er een ton gevuld met brandbaar materiaal of een stropop of iets dergelijks bovenop de bult gezet. Vloog deze in brand dan werd met borrels rond gegaan; het feest begon dan pas echt. Als het vuur wat minder hoog brandde sprong de jeugd door de vlammen om hun moed te tonen en meisjes werden door de jongens ingesmeerd met houtskool (interview dhr. Tuttel, 2005)

Ondanks de opname in de christelijke liturgie werden de paasvuren krachtig bestreden door de kerk. Met name de heidense en bijgelovige rituelen die het vuur omringden en het overdadige drinken, eten en dansen zou maar tot onzedelijke uitpattingen leiden (interview dhr. Tuttel, 2005). Het eerste bekende verbod op het vuurbranden stamt uit 1476. Door de eeuwen heen worden de vuren vaak om allerlei redenen verboden, maar zelden met succes. Nog in 1894 wordt in de Landkreis Hannover het branden van paasvuren verboden omdat deze niets met het christelijk geloof te maken hebben. Van een verbod op de heidense traditie zou niemand nadelige gevolgen ondervinden (Freudenthal, 1930). Ook hier verdwijnt het paasvuur echter niet: in 2005 brandden er in de Region Hannover rond de zeventig vuren (Fidele Dörp, 2005).

Toch lijkt het paasvuur aan het begin van de twintigste eeuw minder populair te worden. Vos (1940) noemt de sterke afname van het aantal paasvuren in de provincie Drenthe. Op sommige plaatsen wordt het gebruik nog met moeite door kinderen in stand gehouden. Door veranderde opvattingen over het (bij)geloof en de agrarische vernieuwingen lijken het geloof in de werking en het nut van de paasvuren verdwenen. Hoewel het paasvuur steeds meer een sociale gebeurtenis is, voelen maar weinigen zich geroepen de eeuwenoude traditie in stand te houden.

Dit wordt versterkt doordat in de tweede helft van de twintigste eeuw paasvuren soms tot een soort openbare vuilverbrandingen verworden. Alles wat men kwijt moet komt op de bult; de overlast en verontreiniging nemen toe. Met het aanscherpen van de milieuwetgeving worden veel paasvuren niet meer toegestaan en verdwijnen (interview dhr. Tuttel, 2005).

Het paasvuur in de eenentwintigste eeuw

Aan het begin van deze eeuw blijkt echter dat van het gevreesde of gewenste verdwijnen van het paasvuur geen sprake is. Het tegenwoordige paasvuurgebied in Nederland (zie figuur 2) ligt ruwweg ten oosten van de lijn die getrokken kan worden van De Marne in Groningen naar de oude Zuiderzeekust en vervolgens over de Veluwe naar de Betuwe en richting Nijmegen. Het zwaartepunt van het Nederlandse paasvuurgebied bevindt zich in zuidoost Drenthe, Twente en de Achterhoek: hier zijn gemeenten waar soms vele tientallen vuren branden (Tuttel en Tuttel, 2004; Tuttel en Tuttel, 2005).

De hedendaagse paasvuren kenmerken zich door hun sociale karakter. De vroegere betekenis van het vuur is verdwenen, evenals veel van de gebruiken die het paasvuur omringden. Het paasvuur is de plek waar mensen samenkomen en met buurtgenoten en 'vreemden' een gezellige avond feestvieren. Het spontane karakter is bewaard gebleven. Het

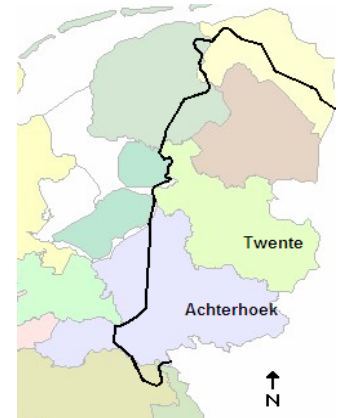
paasvuur is een typisch voorbeeld van een *bottum-up* evenement; georganiseerd voor en door het volk (interview dhr. Tuttel, 2005). Het paasvuur zorgt voor een stevige band tussen de bewoners; het vuur is van ‘de buurt’ en bemoeienis van buiten of van hogerhand wordt niet op prijs gesteld (Dekker, 1993). Niet zelden wordt geklaagd over strenge regels die ‘ambtenaren’ stellen of het onbegrip en de tegenwerking van delen van de samenleving die niet begrijpen wat het paasvuur inhoudt (interview dhr. Tuttel, 2005).

Opvallend is dat organisatoren van de paasvuren zich zelden beroemen op de eeuwenoude traditie van het paasvuur. Er wordt bijvoorbeeld genoemd dat de traditie ‘reeds’ tientallen jaren oud is of dat op een bepaalde locatie het paasvuur ‘alweer’ voor de vijfenvijftigste keer georganiseerd wordt (Tuttel en Tuttel, 2004; Tuttel en Tuttel, 2005). Dit geeft duidelijk aan dat de rol die het paasvuur vroeger had compleet is verdwenen.

In delen van Nederland, met name in Twente, de Achterhoek en zuidoost Drenthe, is het paasvuur een algemeen geaccepteerd fenomeen gebleven dat geen nadere uitleg behoeft (Dekker, 1993). Het paasvuur heeft zich aangepast aan de veranderende omstandigheden en blijft een jaarlijks terugkerend evenement. In andere delen van het paasvuurgebied is dit echter minder vanzelfsprekend en de kans dat de traditie verdwijnt is nog steeds aanwezig.

Figuur 2 Het Nederlandse paasvuurgebied

Het gebied waar tegenwoordig paasvuren branden komt ongeveer overeen met de ‘Saksische’ zandgronden. Ten westen van de lijn bevinden zich her en der nog incidentele paasvuren: overblijfselen van de tijd dat ook Holland en Friesland tot het paasvuurgebied behoorden. In enkele gevallen gaat het om ‘exportvuren’; immigranten zetten de traditie in hun nieuwe woonplaats voort.

Hoewel de oorspronkelijke betekenis van het paasvuur verdwenen is hebben delen van de gebruiken rondom het paasvuur wel stand gehouden. Met name de laatste jaren proberen de paasvuurbouwers elkaar met de grootte van het vuur, de afwerking van de paasbult of het aantal toeschouwers af te troeven (interview dhr. Tuttel, 2005). In enkele gemeenten worden prijzen beschikbaar gesteld voor de mooiste paasbult. De gemeente Tynaarlo reikt een bokaal uit aan de organisatie van het mooiste en veiligste paasvuur (Tuttel en Tuttel, 2004).

Ook het ontbranden van het paasvuur blijft een eretaak vaak uit dank voor het beschikbaar stellen van de grond aan de landeigenaar gegund (interview dhr. Tuttel, 2005). In andere gevallen is deze rol aan kinderen gegeven. Veel paasvuren worden voorafgegaan door een fakkeloptocht van kinderen van bijvoorbeeld de plaatselijke basisschool naar de paasbult.

De dag van ontbranding verschilt eveneens nog steeds. In Overijssel en Gelderland branden de vuren op eerste of op tweede paasdag, in de overige gebieden voornamelijk op paasmaandag (Tuttel en Tuttel, 2004; Tuttel en Tuttel, 2005). In dorpen met meerdere vuren worden deze soms na elkaar ontstoken: zo kan men bij elkaars vuur komen kijken (interview dhr. Tuttel, 2005).

Het opbouwen van het paasvuur wordt steeds professioneler aangepakt, evenals de uitvoering van de entourage. Kranen en steigers zijn een normaal gezicht bij de opbouw van de bult terwijl ook steeds vaker een feesttent aanwezig is met optredens van bands of een DJ (zie figuur 3). Doordat vergunningen, het regelen van parkeer- en omleidingroutes en de medewerking van politie en brandweer noodzakelijk zijn wordt het paasvuur steeds meer geformaliseerd. In sommige gevallen is het paasvuurterrein aangekocht door de organisatie

om zo het voortbestaan te waarborgen (Tuttel en Tuttel, 2004; Tuttel en Tuttel, 2005). In hoeverre deze formalisering een belemmering is voor de eventueel noodzakelijke aanpassingen om de traditie te kunnen laten overleven moet nog blijken. Wat toegestaan wordt en wat er voor acties ondernomen moeten worden verschilt ook per gemeente of plaats. Bij het opzetten van randactiviteiten is men duidelijk aan het experimenteren. Sommige nieuwe elementen komen het jaar daarop niet terug, omdat men het toch niet goed bij het paasvuur vond passen of de animo ervoor gering was (interview dhr. Tuttel, 2005).

Figuur 3 Paasparty Bentelo

Een overzichtsfoto van het terrein bij het paasvuur van Bentelo. Het feest na ontbranding van het paasvuur trekt duizenden bezoekers uit de wijde omgeving. De Paasparty vormt de officiële opening van het Twentse 'tentfeestenseizoen'. bron: PJO-HAJO, 2005

Toerisme en het paasvuur

Hoewel de organisatie en de opbouw van de paasvuren zuiver plaatselijke aangelegenheden zijn, trekken sommige vuren grote aantallen bezoekers van buiten. Duizenden kijkers zijn geen uitzondering en wat dat betreft zouden er dan ook mogelijkheden voor toeristische ontwikkeling moeten zijn. Er zijn echter wel een aantal punten die de nodige aandacht eisen.

Belangrijk is dat het paasvuur gratis en voor iedereen toegankelijk is, ook al bevindt het vuur zich meestal op privé terrein. Voor het sociale treffen, tegenwoordig het belangrijkste aspect van een paasvuur, verwacht men geen entreekaartje te hoeven kopen. Eventuele gemaakte kosten moeten worden betaald uit de winst op drank- en voedsel verkoop of uit 'vrijwillige' bijdragen van de bezoekers (interview dhr. Tuttel, 2005). Ook is aan het brengen van hout door 'vreemden' vaak een bijdrage verbonden.

Een tweede belangrijk punt bij het ontwikkelen van toerisme met behulp van paasvuren is het garanderen van de continuïteit en duidelijkheid over de eisen die aan de organisatie gesteld worden. Dit is om meerdere redenen van belang.

Het paasvuur is een 'spontaan' georganiseerd volksevenement en de kans dat de traditie verdwijnt is groot wanneer er enkele jaren geen paasvuur geweest is (interview dhr. Tuttel, 2005). Het belang van een enthousiaste groep vrijwilligers die elk jaar weer veel tijd steekt in het organiseren van het paasvuur kan hierbij niet vaak genoeg benadrukt worden.

Dit wordt versterkt doordat sommige gemeenten een soort uitsterfbeleid hanteren bij het verlenen van vergunningen. Wanneer de regels strikt gehanteerd worden is een paasvuur geen traditie wanneer het een jaar, om wat voor reden dan ook, niet gebrand heeft. Continuïteit is in deze gemeenten erg belangrijk (interview dhr. Tuttel, 2005).

Wanneer het voortbestaan van het paasvuur min of meer gegarandeerd is kan met meer zekerheid gewerkt worden aan de toeristische ontwikkeling van het vuur. Een treffend voorbeeld is afkomstig uit de gemeente Westerveld. Toeristen uit het westen van Nederland deden in het voorjaar van 2005 navraag bij de gemeente of er dat jaar ook weer paasvuren zouden zijn. Het jaar daarvoor had men met groot plezier een paasvuur bijgewoond. De toeristen kregen te horen dat er wel paasvuren zouden zijn, maar dat dit nog niet bekend gemaakt was. Pas drie dagen voor Pasen zouden de organisaties die een vergunning hadden aangevraagd te horen krijgen dat ze een vuur mochten branden. De korte voorbereidingstijd

was bedoeld om de eventuele overlast te beperken (interview dhr. Tuttel, 2005).

Wil men aan paasvuren gerelateerd toerisme ontwikkelen dan is een dergelijke houding natuurlijk funest voor de noodzakelijke promotie en voor de voorbereiding en organisatie van randactiviteiten. Wanneer bekend is dat er elk jaar een vuur is zullen meer toeristen hiermee rekening houden. Dit vergroot de kans op herhaalbezoeken.

Een derde aandachtspunt is de bekendheid met het fenomeen paasvuur. In oost en noordoost Nederland heeft het paasvuur veelal een geaccepteerde culturele betekenis (Dekker, 1993). Met name toeristen en 'import' hebben echter vaak geen idee wat dit fenomeen inhoudt. Regelmatig klagen mensen die onbekend zijn met het paasvuur over bijvoorbeeld stank- en rookoverlast (interview dhr. Tuttel, 2005). Uitleg bij de activiteiten kan veel ergernis voorkomen. Het betrekken van nieuwe inwoners bij de organisatie van het paasvuur biedt tevens een stabielere basis voor het behoud van de traditie.

Duidelijk is dat niet elk vuur evenveel mogelijkheden heeft voor het ontwikkelen van toeristische activiteiten. De meest succesvolle paasvuren onderscheiden zich duidelijk van het 'gewone' paasvuur. Dit is goed zichtbaar bij de festiviteiten in de Duitse stadjes Lügde en Günsterode. Dit zijn de enige plaatsen waar men nog zogenaamde *Osterräder*, grote brandende wielen, van de heuvels laat rollen.

In Lügde is rondom deze paastraditie een groots evenement opgezet dat jaarlijks tienduizenden bezoekers trekt. Naast de eigenlijke festiviteiten op paaszondag worden allerlei activiteiten georganiseerd. Tijdens het hele paasweekend zijn er muziekoptredens en is er kermis. Voorafgaand aan de *Osterräderlauf* wordt bovenop de Osterberg een groot paasvuur gebrand en na afloop vindt er een vuurwerkshow plaats. Lügde ontleent duidelijk haar identiteit aan de paasgebruiken: zij noemt zich *Stadt der Osterräder* en de woorden *Osterrad* en *Osterräderlauf* zijn als merk gedeponeerd (Dechenverein Lügde, 2005).

De festiviteiten in het dorp Günsterode worden op dezelfde manier georganiseerd maar zijn kleinschaliger en minder bekend. Ook hier komen echter duizenden mensen af op het paasvuur en de bijbehorende *Räderlauf* (Günsterode, 2005).

Een Nederlands voorbeeld van de toeristische ontwikkelingsmogelijkheden die paasgebruiken bieden is te vinden in het Twentse stadje Ootmarsum. Hier worden enkele bijzondere paastradities in ere gehouden, met name het vlöggeln is bekend. Hierbij loopt onder leiding van acht paaskearls (paasmannen) een lange rij inwoners hand in hand door het centrum van de stad. Terwijl men paasliederen zingt slingert men door de straten naar de Markt in het centrum van Ootmarsum. Hier aangekomen worden de meelopende kinderen drie keer onder hoerageroep opgetild waarna de menigte zich weer verspreid. Dit wordt zowel op eerste als op tweede paasdag twee keer per dag gedaan (Morshuis en Oude Elberink, 1994). Ook het opbouwen en branden van het paasvuur trekt veel toeschouwers. Hotels bieden speciale 'paasarrangementen' aan (Tuttel en Tuttel, 2005).

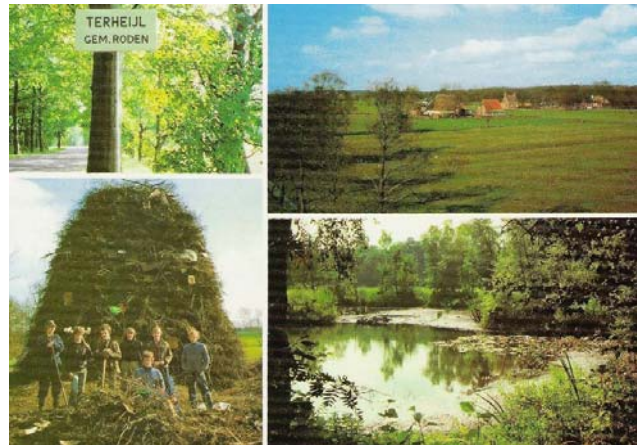
Toch kunnen ook minder onderscheidende paasvuren grote publiekstrekkers zijn. Met name grote vuren waar een feesttent bij staat trekken soms duizenden bezoekers, zoals het voorbeeld van Bentelo laat zien (PJO-HAJO, 2005). Deze vuren vervullen een regionale functie en zijn in feite onderdeel gaan uitmaken van de dorpsfeesten die op veel plaatsen op het platteland georganiseerd worden.

Naast deze lokale of regionale functie trekken de paasvuren ook veel bezoekers van buiten. Dit kunnen voormalige inwoners van de paasvuurgebieden zijn maar ook 'gewone' toeristen. Verschillende VVV's in het oosten van het land organiseren paasvuurroutes die de bezoekers langs een aantal vuren leiden. Andere vuren worden door ondernemers gebruikt als

streekkarakteristiek ‘toetje’ bij een verblijf in het paasweekend (interview dhr. Tuttel, 2005).

Figuur 4 Ansichtkaart Terheijl

Het paasvuur van Terheijl werd op een Ansichtkaart afgebeeld, met de trotse jeugdige bouwers op de voorgrond. Gezien de hoeveelheid plastic en andere rommel zou een dergelijke bult tegenwoordig niet meer in de brand gestoken mogen worden. Het is niet bekend wanneer de foto precies gemaakt is. bron: collectie Jan Tuttel

Conclusies

Duidelijk is dat het paasvuurerfgoed goede mogelijkheden biedt om toerisme te ontwikkelen. Grootschalig opgezette evenementen trekken tienduizenden bezoekers en ook kleinere vuren trekken soms grote aantallen toeschouwers. Uniek hoeft een paasvuur niet te zijn; een feesttent, een goede band of DJ en regionale bekendheid maakt de aantrekkingskracht van het paasvuur soms al groot genoeg. Dat een dergelijk paasvuurevenement in enkele jaren tijd kan uitgroeien tot een publiekstrekker van formaat geeft aan dat de markt voor dergelijke feesten aanwezig is. Daarnaast kan in principe iedereen een paasvuur(feest) organiseren; de instapdrempel is relatief laag.

Hoewel de toegang tot het paasvuur geacht wordt gratis te zijn kan door het aanbieden van randactiviteiten naast het vuur toch geld verdiend worden. Het sociale aspect van het paasvuur blijft echter een belangrijke plaats innemen. Wanneer de onkosten van het vuur gedekt zijn wordt het resterende bedrag vaak gebruikt voor de organisatie van activiteiten in de rest van het jaar. Het organiseren van een paasvuur uit puur winstbejag zal vermoedelijk weinig steun vanuit de lokale bevolking krijgen. De opbrengsten moeten op de een of andere manier weer terug komen in de lokale gemeenschap. Erfgoedproducten kunnen goed worden ontwikkeld, maar de verkoop van deze producten voor zuiver commerciële doeleinden zal weinig goedkeuring verkrijgen.

De inkomsten die worden behaald hebben daarnaast een ander belangrijk doel; het voortbestaan van het paasvuurerfgoed wordt gewaarborgd. Doordat er geld beschikbaar is om ook na Pasen activiteiten te organiseren blijft het samenwerkingsverband bestaan, waardoor het jaar daarop weer een paasbult gebouwd kan worden. Regel- en wetgeving moet het daarnaast ook mogelijk blijven maken om paasvuren te organiseren. Door het paasvuur als cultureel erfgoed te erkennen kunnen aparte criteria worden opgesteld. Hiermee kan voorkomen worden dat een traditie die door grote delen van een plaatselijke bevolking wordt gewaardeerd toch verdwijnt vanwege te streng toegepaste regels.

Het organiseren van het paasvuur en de gezonde concurrentie tussen de verschillende dorpen en streken zorgt voor binding in de regionale gemeenschap. Het voortbestaan van dergelijke evenementen is daarnaast belangrijk voor de leefbaarheid en de aantrekkelijkheid van het platteland. Wanneer het paasvuur gebruikt kan worden om toerisme op basis van streek-eigen tradities te ontwikkelen zal dit geen grote problemen met zich mee brengen. Al eeuwenlang weet het paasvuur zich te handhaven en aan te passen aan de veranderende wensen en voorschriften binnen de samenleving.

Literatuurlijst

- Freudenthal, H. (1930) *Das Feuer im Deutschen Glauben und Brauch*, Berlijn: Walter de Gruyter & Co., 1931
- Morshuis, B. en H. Oude Elberink (1994) *Paasgebruiken in Ootmarsum; vlöggen, paasvuur en poaskearls*, Oldenzaal: Twents-Gelderse Uitgeverij De Bruyn
- Tuttel, H. en J. Tuttel (2004) Paasvuuroverzicht 2004, bron: <http://www.paasvuur.nl>, bezocht op 27 maart 2005
- Tuttel, H. en J. Tuttel (2005) Paasvuuroverzicht 2005, bron: <http://www.paasvuur.nl>, bezocht op 14 april 2005
- Vos, I.H.J. (1940) *Zoo is Drenthe; haar economische beteekenis, haar uiterlijk, haar geschiedenis*, Amsterdam: Strengolt

Gebruikte websites

De genoemde websites zijn gebruikt om algemene informatie te verzamelen. Deze informatie is niet te herleiden tot bepaalde boeken, publicaties, artikelen of andere bronnen. De data hebben betrekking op de datum dat de website voor het eerst bezocht is.

- Dechenverein Lügde (2005) <http://www.osterraederlauf.de>, 9 mei 2005
- Fidele Dörf (2005) <http://hannover.fiedele-doerp.de>, 21 mei 2005
- Günsterode (2005) <http://www.guensterode.de>, 9 mei 2005
- Paasvuur (2005) <http://www.paasvuur.nl>, 27 maart 2005
- PJO-HAJO (2005) Plattelands Jongeren Organisatie-Hagmolen Jongeren Bentelo <http://www.pjo-hajo.nl>, 19 april 2005

Interviews en bijeenkomsten

De informatie van de genoemde bijeenkomsten en interviews zijn als bron gebruikt bij de uitwerking van het onderzoek.

- Interview dhr. Jan Tuttel (2005) (onder andere) paasvuurexpert, 21 april 2005, Huize Tuttel te Eelde. Mevr. Tuttel was eveneens bij het gesprek aanwezig en gaf indien noodzakelijk aanvullingen.